

ทาสเจดีย์: สัญลักษณ์รัฐศาสนาที่เมืองพุกาม ประเทศเมียนมา

Dasacetiya (The Slave in Pagoda): The Symbolic of Religious State at Pagan,
Myanmar

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

วาสนา แก้วหล้า

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

thanarat.sa@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องทาสและทาสเจดีย์ ในพระพุทธศาสนา (2) เพื่อศึกษาเมืองพุกามด้านประวัติศาสตร์และความสำคัญ และ (3) เพื่อศึกษา บทบาทของทาสเจดีย์ด้านพระพุทธศาสนาที่เมืองพุกาม นำเสนอในเชิงเอกสาร ข้อมูลหลักจาก พระไตรปิฎกและหนังสือวิชาการ เพื่อมาสนับสนุนในการวิเคราะห์ข้อมูล และใช้วิธีการศึกษาแบบ วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (content analysis)

ผลการศึกษาพบว่า เมืองพุกามเป็นราชธานีที่รุ่งเรืองด้วยอารยธรรมแบบพระพุทธศาสนาใน ประเทศเมียนมา ในอดีตพุกามมีโครงสร้างการปกครองที่ประกอบด้วย (1) พระมหากษัตริย์ (2) เจ้า เมือง คือพวกเมียวทุกยี (Myothugyi) และ (3) ทาส คือคยูน (Kyun) และทาสที่นายอุทิศให้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า พยาคยูน (Paya Kyun) ทาสนั้นเป็นชนชั้นกรรมาชีพมีฐานะทางสังคมที่ต่ำสุด กลุ่มทาสนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทาสที่เกิดขึ้นในภาวะปกติ ได้แก่กลุ่มทาสที่เป็นมรดก, ทาส สิ้นไถ่, ทาสในเรือนเบี้ย เป็นต้นและกลุ่มทาสที่เกิดขึ้นในภาวะสงคราม ซึ่งถูกจับในฐานะเชลยศึก ใน จำนวนทาสเหล่านี้ ทาสที่นายทาสอุทิศให้กับพระพุทธศาสนามีหน้าที่ในการสร้างและทำนุบำรุงศาสน สถาน เรียกว่า “ทาสเจดีย์” ในความเป็นรัฐของอาณาจักรพุกามนั้น มีเอกลักษณ์ความเป็นรัฐศาสนา ซึ่งมีทาสเจดีย์เป็นกลไกในสร้างรัฐ ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประเด็น คือ (1) สร้างอัตลักษณ์รัฐด้วยพุทธ ศาสนา (2) ขจัดลัทธินอกรีต (3) ยึดมั่นในพระรัตนตรัย (4) สร้างระบบศักดินา (Feudalism) ที่เอื้อต่อ ความมั่นคง และ (5) กระจายอำนาจการปกครองในระบบศักดินา (Feudalism) ทาสเจดีย์เหล่านี้ จึง เป็นผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์แห่งเมืองพุกาม กลุ่มทาสเหล่านี้ถึงแม้มีฐานะทางสังคมที่ต่ำ แต่ ทรงคุณค่าคือได้สร้างสรรค์พุทธศิลป์ให้อนุชนได้ชื่นชม และฝากไว้เป็นมรดกให้กับอารยธรรมของ ประเทศเมียนมาตราบเท่าทุกวันนี้

คำสำคัญ: ทาสเจดีย์, รัฐศาสนา, เมืองพุกาม, ประเทศพม่า

Abstract

The three purposes of this academic article were: (1) to study the concept of slaves and slaves in the Buddhist pagodas (2) to study Pagan city, history, and importance and (3) to study the role of Buddhist pagoda slaves in Pagan. In this paper is used the documentary presentations from the Tipitaka and from academic works, for supporting the data analysis by using the method of data analysis.

The results found that the former Pagan capital city that flourished with the Buddhist civilization of Myanmar. In the past, Pagan has a governance structure that consists of (1) king (2) the ruler (myutugyi) and (3) slaves (kyun) and slaves which the owner dedicated to Buddhism called paya kyun. The slave is a working class, has the lowest social status. The group of slaves is divided into 2 groups: groups that occur in normal conditions, including the group of inherited slaves, slaves, fines, slaves in the prison etc. and the slave groups that occurred at war, who was arrested as a prisoner of war. Among those slaves, the slaves that the owner devoted to Buddhism was responsible for creating and preserving religious places called “Dasacetiya (the slave in pagoda)” in the state of the Pagan kingdom. With a unique state of religion which has Dasacetiya (the slave in pagoda)" as a mechanism of the creation of the state that has 5 elements, namely (1) creating a state identity with Buddhism, (2) eliminating heresy, (3) adhering to the triple gem, (4) create a feudalist system for contributing to the stability of the state and (5) decentralizing power in feudalism. Therefore, the Dasacetiya (the slave in pagoda) is the people who stand in behind of the golden pagoda in all over the Pagan field. These people, even though they have a low social status but they are still valuable for the creation of the Buddhist arts for the new generations to appreciate and deposited as a heritage for the civilization of Myanmar up until today.

Keywords: Dasacetiya (the slave in pagoda), Religious State, Pagoda, Myanmar

บทนำ

เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ 3 ในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งดินแดนสุวรรณภูมิในยุคนั้น เป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม และเมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับและมีศาสนิกชนมีจิตศรัทธา ได้นำเอาหลักพุทธธรรมไปประพฤติในวิถีชีวิต ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม

ท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม กระทั่งกลายเป็นพหุวัฒนธรรมเชิงพุทธ หมายความว่า พระพุทธศาสนาช่วยสร้างวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible culture) และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible culture) ให้กับนานาชาติอารยประเทศ และช่วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และประวัติศาสตร์โดยใช้โครงสร้างของกลุ่มชน (ethnicity) เชื้อชาติ (race) สถานะของครอบครัว (socioeconomic status) เพศ (gender) ความสามารถพิเศษ (exceptionalities) ภาษา (language) ศาสนา (religion) บทบาททางเพศ (sexual orientation) และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical area)” (ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, 2557:11) ของแต่ละอารยธรรม ซึ่งในอดีตนั้น พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในชมพูทวีป ที่มีวัฒนธรรมเดียวคือเกษตรกรรม แต่เมื่อมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมของแต่ละถิ่นเข้าไป ทำให้พระพุทธศาสนามีลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นพหุวัฒนธรรมที่เชิงพุทธมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นในที่สุด

เมืองพุกาม หรือเมืองปากาน (Pagan) เป็นอาณาจักรโบราณของประเทศเมียนมา ในช่วง พ.ศ.1587-1830 (นวลจันทร์ คำปิงสุ, 2551: 213) และได้ชื่อว่าเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศเมียนมา เอกลักษณะอย่างหนึ่งของเมืองพุกามที่สื่อสารต่อชาวโลก และเป็นที่ยู่อักของนักท่องเที่ยวก็คือ “เมืองแห่งทะเลเจดีย์” หรือ “ดินแดนแห่งเจดีย์สี่พันองค์” เมืองพุกามเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรือง กระทั่งพระราชกษัตริย์ครองราชย์ในราชธานีพุกาม คือพระเจ้าอโนรุธ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2553: 100) โดยการนำระบบศักดินามาใช้ ทั้งนี้ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ และพื้นแผ่นดินเป็นจำนวนมาก ผลแห่งการปกครองแบบราชาธิปไตยและยึดระบบการบริหารแบบศักดินา ส่งผลเชิงบวกต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง นั่นคือการสร้างศาสนสถาน คือ “พระเจดีย์” เป็นจำนวนมาก ซึ่งในการก่อสร้างพระเจดีย์และการทำนุบำรุงรักษาพระเจดีย์ที่มีจำนวนมากนี้ สิ่งหนึ่งที่ปรากฏเด่นชัดในประวัติศาสตร์ของเมืองพุกาม คือ การมี “ทาสเจดีย์” ผู้คอยทำหน้าที่ก่อสร้างและทำนุบำรุงพระเจดีย์อย่างสม่าเสมอ (สุธิตา ตันเลิศ , 2555:237) ความเป็นทาสเจดีย์ของประชาชนเมืองพุกามในยุคนั้น ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่ารูปแบบการปกครองที่นำเอาศาสนามาช่วยส่งเสริมการปกครอง หรือเรียกว่า “รัฐศาสนา” นั้นได้เกิดขึ้นในราชอาณาจักรพุกาม ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระพุทธรูปศาสนากับกลุ่มทาสเจดีย์ ที่เอื้อต่อการสร้างรัฐศาสนาแบบพุกาม ดังที่ผู้เขียนจึงขอนำเสนอรายละเอียดเป็นลำดับดังต่อไปนี้

ทาสเจดีย์ คือ ผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์

แนวคิดเกี่ยวกับระบบทาส

แนวคิดเรื่องทาสนั้น มีมาตั้งแต่บรรพกาลในทุกสังคมมนุษย์ทั้งฝั่งโลกตะวันตกมีกรีก เป็นต้น และฝั่งโลกตะวันออกมีอินเดีย เป็นต้น ซึ่ง “ระบบทาส (Slavery)” นี้ เป็นการบังคับใช้แรงงาน (Compulsive Labor) ของบุคคลที่ตกอยู่ในสถานต่ำกว่าในสังคม และถูกลดทอนสถานภาพจนถึงขั้นต่ำกว่ามนุษย์โดยถูกระบุในทางกฎหมายว่าเป็นทรัพย์สิน (Chattle/Property) ใต้อำណัติการถือครอง

ของบุคคลอื่น ไร้ซึ่งอิสรภาพและถูกใช้กำลังบังคับขู่เข็ญกักขังอยู่ตลอดเวลา ทาสยังถูกใช้แรงงานอย่างหนักจนเจ็บป่วยบาดเจ็บพิการตลอดจนตกเป็นเหยื่อการประทุษร้ายจนถึงแก่ความตายได้โดยนายทาส ในกรณีที่ทาสนั้นมีฐานะเป็นทรัพย์สินสมบัติ รูปแบบการบังคับใช้แรงงานเช่นนี้มีอยู่คู่สังคมมนุษย์มาอย่างยาวนาน...(ทักษสา อุมะวิชนี, 2557: 15) ซึ่งในส่วนของโลกซีกตะวันตกนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีอยู่ตั้งแต่ในยุคอารยธรรมกรีกโบราณ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ Aristotle ซึ่งเขาเห็นว่า “ทาสคือเครื่องจักร (Machine) ที่มีชีวิต” สังคมจำเป็นต้องมีทาสเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ (อธยา โกมลกาญจน์, 2541: 71) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ายุคกรีกโบราณนั้นพวกทาสได้แก่บุคคลที่มีหนี้สินและยอมขายตนเองลงเป็นทาส รวมทั้งเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม (เจษฎา ทองขาว, 2560: 85) ดังนั้น แนวความคิดเรื่องทาส จึงเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบการใช้แรงงานคนผู้มีสถานะทางสังคมต่ำที่สุด และเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อระบบเจ้าขุนมูลนายหรือระบบศักดินา (Feudalism) เพื่อใช้ในการปกครองดูแลข้าทาส แรงงาน ทั้งนี้เพื่อการมีทาสไว้สำหรับใช้แรงงาน เพื่อช่วยกิจการต่าง ๆ ทั้งระดับประเทศชาติและระดับปัจเจกบุคคล

ความหมายและประเภทของ “ทาส” ในทางพระพุทธศาสนา

ความหมาย: ทาส ตรงกับศัพท์ภาษาบาลีว่า “ทาสี” และ “ทาโส” ซึ่งแปลว่า หญิงบ่าว และชายบ่าว ตามลำดับ ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “a Female slave, a maid-servant, and a slave a servant” (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2537: 358) ดังนั้น บุคคลผู้เป็นทาส มีทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีทั้งเป็นเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งทาสเหล่านั้นมีหน้าที่ในการรับใช้บุคคลผู้เป็นเจ้านายของทาส ทั้งในรูปขององค์กร เช่นรัฐหรือราชสำนัก และปัจเจกชนมีอำนาจเป็นต้น

ประเภท: ในวรรณคดีของพระพุทธศาสนามีปรากฏศัพท์บาลีว่าด้วยคำว่า “ทาส” ไว้หลายประเภท เช่น ทาสเชลย ศัพท์บาลีคือ กรมมานิต, ทาสติดที่ดิน ศัพท์บาลีคือ กสสกทาส และ ภูมิตาส, ทานในเรือน ศัพท์บาลีคือ อนโตชาต, ทาสในเรือนเบี้ย ศัพท์บาลีคือ อามายทาส. อามายทาสี. และอนโตชาต, ทาสรับใช้ ศัพท์บาลีคือ วิเสสิตเสวก, ทาสสมครใจ ศัพท์บาลีคือ ทสพโยปคค และ ทาสสินไถ่ ศัพท์บาลีคือ ธนุกิต และอีกคำหนึ่ง คือ ทาสทาน ศัพท์บาลีคือ ทาสทาน (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), 2559: 296) และในอรรถกถาธรรมบทก็ปรากฏมีศัพท์บาลีว่าด้วย “ทาส” อีกพอประมาณ เช่น “ทาสกมมกรโปริส แปลว่า ประชุมแห่งบุรุษผู้เป็นทาสและกรรมกรทั้งหลาย, ทาสกมมกรา แปลว่า อันว่าทาสและกรรมกรทั้งหลาย, ทาสกมมราทีหิ แปลว่า อันชนทั้งหลายมีทาสและกรรมกรเป็นต้น, ทาสทารก แปลว่า เด็กผู้เป็นทาส, ทาสทาสีโย แปลว่า อันว่าทาสและทาสีทั้งหลาย เป็นต้น” (บุญสืบ อินสาร, 2555: 364-365) ดังนั้น ในสมัยพุทธกาลนั้น ได้มีการแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทาสเกิดภายใน คือ ลูกที่เกิดจากทาส (ทาสี) ย่อมเป็นทาสเช่นเดียวกับมารดาผู้ให้กำเนิด, ทาสที่ช่วยมาด้วยทรัพย์ คือ ทาสที่นายทาสซื้อตัวมาจากนายเงินผู้อื่นแล้วนำทาสนั้นมาเป็นทาสของตน, ทาสที่เขานำมาเป็นเชลย คือ ทาสที่ถูกกวาดต้อนมาภายหลังจากที่กษัตริย์เป็นผู้ชนะสงคราม ฝ่ายที่แพ้

สงครามก็จะถูกจับลงเป็นทาส และบุคคลที่ยอมเป็นทาสเอง คือ ทาสที่ยอมขายตนเองลงเป็นทาส เพื่อให้ได้รับการเลี้ยงดูหรือคุ้มครองจากผู้เป็นนาย (เจษฎา ทองขาวและคณะ, 2560 :90-91) และใน วิรุทธาคกได้ระบุทาสไว้จำนวน 4 ประเภทด้วยกัน คือ (1) ทาสในเรือนเบี้ย (2) ทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ (3) ทาสที่ยอมตนเข้าเป็นข้าเฝ้า และ (4) ทาสเชลย (ช.ช.ม.(ไทย) 28/1445/409, อ้างใน พระศรี คัมภีร์ญาณ, รศ.ศ., 2557: 673)

ความหมายและประเภทของ “ทาส” ในบริบททั่วไป

ความหมาย: ในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทาส หมายถึง บุคคลซึ่งถูกนับ สิทธิเสมือนสิ่งของของผู้อื่น ไม่มีอิสระในการดำรงชีวิต และมีหน้าที่รับใช้ผู้อื่นโดยมิได้รับการตอบแทน จากเจ้าของ (นายทาส) เช่น การรับใช้ทางด้านแรงงาน และหากไม่เชื่อฟังคำสั่ง อาจถูกลงโทษได้ ตามแต่นายทาสจะกำหนด ยกเว้นเป็นการกระทำอันทำให้ถึงแก่ความตาย (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี <https://th.wikipedia.org/wiki/ทาส>)

ประเภท: จากข้อมูลของวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรีได้ระบุว่า ในประเทศไทย ทาสได้ถูกแบ่ง ออกเป็น 7 ชนิด (ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา โดยในสมัยก่อนหน้านั้นยังเป็นข้อถกเถียงของ นักวิชาการ) ได้แก่ (1) ทาสสินไถ่- เป็นทาสที่มีมากที่สุดในบรรดาทาสทั้งหมด โดยเงื่อนไขของการเป็น ทาสชนิดนี้ คือ การขายตัวเป็นทาส เช่น พ่อแม่ขายบุตร สามียขายภรรยา หรือขายตัวเอง ดังนั้น ทาส ชนิดนี้จึงเป็นคนยากจน ไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวหรือตนเองได้ จึงได้เกิดการขายทาสขึ้น โดย สามารถเปลี่ยนสถานะกลับไปเมื่อมีผู้มาไถ่ถอน และทาสชนิดนี้ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยคือนางสายทองซึ่งขายตัวให้กับนางศรีประจันนั่นเอง (2) ทาสในเรือนเบี้ย-เด็กที่เกิดขึ้นระหว่างที่แม่เป็นทาสของ นายทาส ทาสชนิดนี้ไม่สามารถไถ่ถอนตนเองได้ (3) ทาสที่ได้รับมาด้วยมรดก - ทาสที่ตกเป็นมรดกของ นายทาส เกิดขึ้นก็ต่อเมื่อนายทาสคนเดิมเสียชีวิตลง และได้มอบมรดกให้แก่ทายาทคนต่อไป (4) ทาส ท่านให้ - ทาสที่ได้รับมาจากผู้อื่นอีกทีหนึ่ง (5) ทาสที่ช่วยไว้จากทัณฑ์โทษ - ในกรณีที่บุคคลนั้น เกิด กระทบความผิดและถูกลงโทษเป็นเงินค่าปรับ แต่บุคคลนั้น ไม่มีความสามารถในการชำระค่าปรับ หาก ว่ามีผู้ช่วยเหลือให้สามารถชำระค่าปรับได้แล้ว ถือว่าบุคคลนั้น เป็นทาสของผู้ให้ความช่วยเหลือในการ ชำระค่าปรับ (6) ทาสที่ช่วยไว้ให้พ้นจากความอดอยาก - ในภาวะที่ไพร่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองให้ ประกอบอาชีพได้แล้ว ไพร่อาจขายตนเองเป็นทาสเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือจากนายทาส และ (7) ทาสเชลย - ภายหลังจากได้รับการชนะสงคราม ผู้ชนะสงครามจะกวาดต้อนผู้คนของผู้แพ้สงครามไปยัง เมืองของตน เพื่อนำผู้คนเหล่านั้นไปเป็นทาสรับใช้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี <https://th.wikipedia.org/wiki/ทาส>) ส่วนสุธิดา ต้นเลิศ ได้แบ่งประเภททาสออก 5 ประเภท คือ ทาสเชลย ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ยหรือทาสมรดก และทาสสินไถ่ รวมถึงทาสแบบใหม่ คือ ทาสที่ถูกไล่ล่า (สุธิดา ต้นเลิศ, 2555: 236)

ดังนั้น จากการแบ่งประเภททาสทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่นั้น โดยสรุปแล้วทาสนั้นมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ทาสเกิดในสภาวะปกติ คือ กลุ่มทาสที่เป็นมรดก, ทาสสินไถ่, ทาสในเรือนเบี้ย เป็นต้น และกลุ่มที่ 2 ทาสเกิดในภาวะสงคราม คือ กลุ่มทาสที่เกิดขึ้นจากผลของสงคราม มีอยู่ในรูปของผู้แพ้สงคราม ถูกจับในฐานะเชลยศึก เป็นต้น

ทาสเจดีย์ คือ ใคร?

ประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้นได้มีการแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภทดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น การนำเอาคนลงเป็นทาสในสมัยพุทธกาลเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจากระบบวรรณะ ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทาสจึงมีลักษณะเป็นเหมือนทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายทาส และมีหน้าที่รับใช้และทำตามคำสั่งของนายทาสอย่างเดียวกันนั้น (เจษฎา ทองขาวและคณะ, 2560:91) และเมื่ออิทธิพลแนวคิดระบบวรรณะของอินเดียได้แผ่ขยายไปยังอาณาจักรโบราณในทวีปเอเชีย การขายตนเองลงเป็นทาสหรือการขายคนในครอบครัวลงเป็นทาสเป็นประเพณีที่ชาวเอเชียให้การยอมรับโดยทั่วไปว่าสามารถทำได้ ทาสจึงกลายเป็นแรงงานที่สำคัญและกลายเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบชนชั้นทางสังคมที่ยังปรากฏอยู่กับวิถีในการดำเนินชีวิตของชาวเอเชียที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอารยธรรมอินเดียโบราณมาอย่างช้านาน (เจษฎา ทองขาวและคณะ, 2560 : 90) ดังนั้น ในบรรดาทาสทั้งหลาย ทาสที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ “ทาสวัด ซึ่งคำว่า หมายถึงสมาชิกสังคมกลุ่มที่รับใช้ศาสนสถาน เรียกชื่อต่างกัน เช่น เลกวัต ทาสจันทน์ ข้อยโอกาส พวกเขาได้รับอภิสิทธิ์มากที่สุดซึ่งไม่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือออกทัพจับศึก” (สุธิดา ต้นเลิศ, 2555: 237) ซึ่งทาสเหล่านี้เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ‘ทาสเจดีย์’ ซึ่งมาจากคำว่า ทาส+เจดีย์ ซึ่งแปลว่า ทาสของพระเจดีย์ อันหมายถึง บุคคลที่คอยดูแลเอาใจใส่พระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา และทาสเหล่านี้เกิดขึ้นจากการอุทิศของพระมหากษัตริย์ที่มอบหมายให้ทาสเหล่านี้ดูแลรักษาพระเจดีย์องค์สำคัญแต่ละแห่ง ซึ่งทาสเหล่านี้พวกเขาได้อภิสิทธิ์มากที่สุดซึ่งไม่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือออกรบทัพจับศึก (สุธิดา ต้นเลิศ, 2555: 237) ในแต่ส่วนของประเทศเมียนมาในอดีตนั้น ได้ปรากฏหลักฐานว่า ในระยะเวลาเดียวกันนี้เองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุถึงการขยายอำนาจของเมียนมาจากตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนั้น กษัตริย์ จึงเป็นผู้มีอำนาจเพียงผู้เดียวในการรับสั่งให้ทาสวัดเข้าทำงานรับใช้กองทัพคราวศึกสงคราม ทาสวัดเป็นทาสที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมากที่สุด ทาสวัดประเภทหนึ่งอาจจะได้รับการตีความเป็นทาสกษัตริย์ เนื่องจากพวกเขาแม้จะต้องโทษแต่พวกเขาต้องอาศัยศาสนาเป็นเกราะป้องกันอันตราย ดังที่ หลุย เดอร์ คาร์เนออร์ (Louis de Carne) ได้แสดงทรรศนะต่อทาสประเภทนี้ว่า “...ทาสกษัตริย์ คือ ทาสที่แท้จริง ไม่ว่าพวกเขาจะถูกจับเป็นเชลยศึกในการสงคราม หรือผู้ที่ได้รับภัยโทษจากคดีความต่าง ๆ ทุกคนที่เป็นอาชญากรนั้นสามารถเป็นไทได้หากพวกเขาสามารถหลบหนีเข้าไปในเขตวัดวาอารามได้ นี่คือการป้องกันศาสนาจักรในเงื่อนไขที่ได้กลายมาเป็นทาสหรืออาจเป็นนักบวชตลอดชีวิต...” (Carne, 2000: 83 อ้างใน สุธิดา ต้นเลิศ, 2555: 238) ดังนั้น ทาสเจดีย์ คือ บรรดาทาสผู้ที่เจ้าของ

หรือเจ้านาย ทั้งกษัตริย์และเจ้านายระดับต่าง ๆ อุทิศถวายให้เป็นทาสวัด หรือ เลกวัตในพุทธศาสนา ซึ่งทาสเจดีย์เหล่านี้มีหน้าที่ในการรับใช้ดูแลพุทธศาสนสถาน ทั้งก่อสร้าง ทำนุบำรุง และเอาใจใส่ดูแลศาสนสถานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย บางยุคกลุ่มทาสเจดีย์เหล่านี้ได้รับอภิสิทธิ์ไม่ต้องเข้าไปเป็นเกณฑ์แรงงานและเป็นทหารเพื่อออกช่วยรบกับทางการ แต่บางอาณาจักรก็ต้องออกไปเป็นแรงงานและออกไปช่วยรบกับทางการด้วย ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับพระราชอำนาจผู้ครองอาณาจักรต่าง ๆ ในยุคนั้นว่ามี ราชอาณาจักรในเรื่องนี้อย่างไร

สังคมชนชั้นของเมียนมาในยุคก่อนอาณานิคม

ก่อนที่อังกฤษจะยึดครองเมียนมาเป็นอาณานิคม เพื่อให้เมียนมาเปลี่ยนแปลงตามแบบที่อังกฤษมาปกครองนั้น เมียนมามีโครงสร้างทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะเมียนมา คือ มีระบบกษัตริย์ และพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในสังคมอย่างมาก มีขุนนางข้าราชการปกครองดูแลประชาชนตามระบบไพร่ ทาส เครือญาติอุปถัมภ์ ดังนั้น องค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเมียนมาในยุคก่อนอาณานิคมนั้น ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ศาสนาพุทธ เมียวทุกยี (Myothugyi เจ้าเมือง) และประชาชน ซึ่งมีทั้งเสรีชนและทาส เสรีชนมี 2 พวก คือ อามูดัน (Ahmudan) กับ อธิ (Athi) ส่วนทาสจะมีทาสที่รับใช้นายเรียกว่า คยูน (Kyun) และทาสวัดเรียกว่า พายาคยูน (Paya Kyun) องค์ประกอบทั้งหมดนั้นคือ โครงสร้างของสังคมเมียนมา และทำให้สังคมเมียนมารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (บุญเทียม พลายนพ, 2559: 53) และในส่วนของ การควบคุมพลเมืองเมียนมาในสมัยโบราณก่อนตะวันตกเข้ามา คือ การจัดระเบียบเกณฑ์แรงงานประชาชนเป็นเสรีนิยมและทาส รวมทั้งหมด 3 ประเภท คือ

1.อามูดัน (Ahudan) คือ พวกที่ต้องรับใช้ราชการเพื่อแลกเปลี่ยนกับสวัสดิการในด้านการชลประทานจะโดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม พวกนี้มีหน้าที่ต้องรับใช้หลวงและได้รับการยกเว้นจากการเสียภาษีรายหัว (Per Capital Tax) ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน 3-4 เดือนต่อปี เพื่อรับใช้กษัตริย์

2.อธิ (Athi) คือ ไพร่ที่สังกัดมูลนาย (ตรงกับไพร่สมของไทย) พวกนี้ต้องให้แรงงานของตนกับนายคนใดคนหนึ่งที่ดินขึ้นอยู่กับเฉพาะ และต้องเสียภาษีรายหัวให้แก่รัฐแทนการเกณฑ์แรงงาน พวกนี้รวมทั้งพวกช่างฝีมือและพ่อค้าด้วย

3.คยูน (Kyun) คือ ทาส มีทั้งแบบตกทอดในสกุล คือ ลูกหลานที่เกิดมาต้องเป็นทาสด้วย และแบบไม่ต้องทอดในสกุล ได้แก่ลูกหนี้ หรือเชลยศึก ราคาซื้อขายทาสในเมียนมามักตกลงกันในตลาดประมูล ทาสที่หลบหนีมูลนายมีความผิดฐานฝ่าฝืนกฎหมาย ผิดสัญญาแพ่งชำระหนี้ แต่มิใช่เป็นอาชญากร จารีกของเมียนมาสมัยพุกาม มีกล่าวถึงคดีเกี่ยวกับทาสว่า มักเกิดจากการกระทำที่ไม่เหมาะสมของทาสเกือบทั้งหมด เช่น ทาสหนีจากนายเก่าไปหานายใหม่ การดำเนินคดีก็ดำเนินคดีกับนายใหม่มิใช่ตัวทาสเอง ทาสมีสิทธิ์ที่จะได้อาหารและเสื้อผ้า ตลอดจนการดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วย และสวัสดิการที่ดีจากนายของตน ในเมียนมาสมัยก่อนตะวันตกเข้ามามีทาสอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า พายาคยูน (Paya Kyun) คือ ทาสที่สมัครใจอุทิศเป็นข้าของสงฆ์ โดยหวังจะได้บุญกุศล หรือมิฉะนั้นก็เป็นทาส

ที่มาจากการบินจาก ที่เรียกว่า การกัลปนาของผู้เป็นนาย โดยยกทั้งที่ดินและผู้คนให้ไว้ด เพราะหวังใน
ผลบุญ พยาคยูนได้รับการยกเว้น ไม่ต้องเว้น ไม่ต้องเสียภาษีรายหัว และการเกณฑ์แรงงานหลวง จึงทำ
ให้ทาสพวกนี้มีมากกว่าพวกอื่น (บุญเทียม พลายชมพู, 2559: 55-56) จากหลักฐานที่ปรากฏนั้น ทำให้
เห็นเชิงประจักษ์ว่า ทาสผู้ทำหน้าที่ในงานด้านพุทธศาสนาในราชอาณาจักรพุกาม ก็คือพยาคยูน
(Paya Kyun) หรือเรียกว่า ทาสเจดีย์ที่ใช้ในบริบทงานชิ้นนี้ ซึ่งกลุ่มทาสเหล่านี้เป็นแกนหลักในการ
สร้างความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เปรียบดังผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์จำนวนมากมายใน
ราชอาณาจักรพุกาม

เมืองพุกาม: ดินแดนแห่งเจดีย์สี่พันองค์

คำว่า “พุกาม” นี้เป็นชื่อเรียกอาณาจักรโบราณแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเอยาวตีใน
ประเทศเมียนมา คำว่า “พุกาม” นี้มีชื่อเรียกที่แตกต่างด้วยสำเนียงและภาษาที่แตกต่างกันออกไปเช่น
คำว่า ‘ปะกัน’ (นวลจันทร์ คำปิงสุ, 2551 :213) บ้าง หรือใช้ในภาษาอังกฤษปัจจุบันว่า ‘Pagan’ ใน
ประวัติของประเทศเมียนมานั้น ในปี “พ.ศ.1587 (ค.ศ.1044) พระเจ้าอนูรุธมหาราช (อนูรุธ
แปลว่าผู้สงบ) หรืออโนรธา มังช่อ ในภาษาเมียนมาออกเสียงว่า “อโนยะธา” (Anowrahta) ตั้ง
อาณาจักรพุกาม ปราบมอญ รวมเมียนมาเป็นอันเดียวได้ครั้งแรก” (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต,
2553:100) สำหรับพระเจ้าอนูรุธมหาราช หรือ อโนรธา มังช่อ หรือ พระเจ้าอโนรธา พระองค์ทรง
ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์บัลลังก์ในปี ค.ศ.1044 ทรงพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์พุกามด้วยการพิชิต
ราชธานีของมอญลงในปี 1507 จากข้อมูลทางเอกสารชี้ชัดว่า “อาณาจักรพุกามถือว่าเป็นอาณาจักร
แรกของชนชาวเมียนมา” (ภพพล จันทรวิวัฒน์กุล, 2558: 93) โดยพระเจ้าอนูรุธแห่งเมืองพุกาม
นั้น เป็นกษัตริย์ของชนชาวมัธยมที่รุนแรง นับถือพุทธศาสนาแบบตันตระ แต่ได้เปลี่ยนพระทัยมานับ
ถือพุทธศาสนาเถรวาท หลังจากพบกับพระเถระชาวตะเลง (คือรามัญหรือมอญ) แห่งเมืองสะเทิม (คือสุ
ธรรมนครหรือสุธรรมปุระ) นามว่าอรหันต์ (ชื่อเดิมสุธรรมทัสสี) ต่อมาเมื่อพระเจ้า อนูรุธไปตีเมือง
สะเทิมได้ ก็ขนพระไตรปิฎกมาเมืองพุกาม แม้พุกามจะเป็นผู้ชนะในการศึกสงคราม แต่มอญก็ชนะใน
การศึกษา เพราะพุกามได้รับเอาวัฒนธรรมตะเลงมาเป็นของตนตั้งแต่ภาษา วรรณคดี และศาสนา เป็น
ต้นไป” (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2553: 100) เมื่อพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เข้ามา
มีอิทธิพลในราชอาณาจักรพุกาม ทำให้เมืองพุกามมีความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน โดยเฉพาะหลักฐานที่
เด่นชัดที่สุดก็คือเจดีย์จำนวนมากที่ถูกต้องสร้างขึ้น และจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า
“โบราณสถานในพุกามมีจำนวนมาก บางเอกสารกล่าวว่ามีถึงหมื่นแห่ง บ้างก็ว่าถึง 5 พันแห่ง แต่ใน
เอกสารของปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard, 1992-1995) ที่ได้เข้ามาสำรวจ ทำผัง และเก็บ
รายละเอียดไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 ได้กล่าวว่าในสมัยอองวะ พระเจ้าโมหะยิน (Mohnyin) (เมื่อราวพุทธ
ศตวรรษที่ 21) เคยไปให้คนนับได้ถึง พันแห่ง และในเอกสารที่ปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard, 1992-
1995) และยูเนสโก (Unesco) เข้ามาสำรวจ ทำผัง และถ่ายรูปเก็บรายละเอียด ระบุว่ามีความ

โบราณสถานเกือบ 25,000 แห่งแล้ว ปัจจุบันเชื่อกันว่าน่าจะมีโบราณสถานถึง 4,000 แห่ง...” (ภาพพล จันทรวิวัฒน์กุล, 2558: 93)

ทาสเจดีย์กับความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่เมืองพุกาม

ในความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกามนั้น สถาบันที่มีความสำคัญและเป็นแกนกลางให้ชาวพุกามมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและสามารถสร้างรัฐศาสนาในแบบของชาวพุกามได้นั้นคือสถาบันพระพุทธศาสนา ในความเป็นสถาบันของพระพุทธศาสนานั้น เนื่องมาจากพระพุทธศาสนาช่วยค้ำจุนโครงสร้างนามธรรมของสังคมพุกามเอาไว้อย่างมั่นคง ในประเด็นนี้ ผู้เขียนขอเสนอปัจจัยที่ส่งผลให้ความเป็นรัฐศาสนาของพุกามประสบความสำเร็จในการสร้างอาณาจักร โดยมีชนชั้นกรรมาชีพผู้ใช้แรงงาน กรรมกรแบกหาม คือ ‘ทาส’ แต่ทาสที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรงนั้น ในบทความจึงใช้คำว่า “ทาสเจดีย์” ซึ่งทาสเจดีย์นี้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนให้อาณาจักรพุกามเจริญเติบโตกระทั่งเป็นรัฐศาสนา โดยผู้เขียนขอแยกไว้เป็น 5 ประเด็นซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.สร้างอัตลักษณ์รัฐด้วยพุทธศาสนา: ในการปกครองแผ่นดินให้มีเอกภาพนั้น สิ่งที่เป็นและเป็นกลไกของการหลอมรวมใจของคนในชาติก็คือ ‘ศาสนา’ ซึ่งศาสนานั้นเป็นสถาบันสำคัญที่ค้ำจุนโครงสร้างทางนามธรรมของสังคมเอาไว้ โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโนรธา มหาราชผู้ปกครองเมืองพุกาม ได้ทรงมีจิตศรัทธาและรับเอาพระพุทธศาสนาจากเมืองสะเทิม ด้วยการมีชัยชนะต่อพระเจ้ามหนูหะ ซึ่งเมื่อการรบก็เสร็จสิ้น...เมื่อสะเทิมยอมแพ้...กองทัพเมียนมาเข้าคั้นเมืองได้พระไตรปิฎก จับพระเจ้ามหนูหะใส่ตรวนทองคำและจับข้าราชการสำนักใส่หลังช้าง แห่แผนขบวนทัพที่ได้ชัยชนะไปตลอดทางจนถึงเมืองพุกาม พวกเขลยที่ถูกกวาดต้อนไปกรุงพุกามในครั้งนั้นมีทั้งพระสงฆ์ นักปราชญ์ นักเขียน จารึก และช่างฝีมือ ...ในส่วนของข้อมูลของดี.จี.ฮอลล์ (D.G.E.HALL) ให้ข้อมูลเสริมตรงนี้ไว้ว่า...ความสำเร็จที่สำคัญยิ่งของพระองค์ได้แก่ชัยชนะเหน้ออาณาจักรมอญแห่งสะเทิม เชื่อกันว่าพระองค์ทรงอุปการะภิกษุมอญรูปหนึ่ง คือ ชินอรหันต์ ผู้ที่ทรงมอบหมายให้ชักจูงชาวเมียนมามานับถือพุทธศาสนานิกายหินยาน การกระทำก่อให้เกิดการชิงชัยกับคณะสงฆ์ซึ่งเรียกกันว่า อารี ซึ่งมีอำนาจทางตอนเหนือ พวกนี้นับถือนิกายมหายาน ปฏิบัติพิธีกรรมตามลัทธิตันตระและพิธีกรรม ทางเพศอื่นๆ พระองค์ต้องการพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ถูกต้องมาสั่งสอนประชาชนพลเมือง จึงทรงเข้าตีและยึดครองสะเทิม เพราะที่นั่นมีพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ครบชุด (อังกใน มัลลิกา ภูมะธน พระระพิน พุทธิสาร, 2559: 60) ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลในราชอาณาจักรพุกาม และได้รับราชูปถัมภ์จากราชชา ส่งผลให้เจริญรุ่งเรือง และพระสงฆ์ในนิกายพุทธศาสนาแบบเถรวาทในยุคนั้นมีอิทธิพลต่อราชสำนักพระเจ้าอโนรธาเป็นอย่างมาก “พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชนในระดับต้น พระสงฆ์จะได้รับของถวายที่ให้อย่างท่วมท้นจากเศรษฐีที่หวังในส่วนผลบุญ จนกระทั่งภูมิประเทศของเมียนมาสมัยอาณาจักรพุกามเต็มไปด้วยเจดีย์ สถานสักการะนับเป็น ๑ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมชาวพม่าในเรื่องความเชื่อในผลบุญเป็นอย่างมาก (บุญเทียม พลายชมภู, 2549: 58) และนอกจากนี้ยัง

มีข้อมูลที่สอดคล้องกันคือ “ในการศึกษาขั้นต้นจึงมีอิทธิพลต่อการสร้างแนวความคิดต่าง ๆ พระสงฆ์จะได้รับของที่บรรดาเศรษฐีที่หวังในผลบุญกุศลถวายให้อย่างท่วมท้น ที่เรียกว่า “การกัลปนา” มีทั้งถวายที่ดินอันกว้างใหญ่ พร้อมทั้งอาคารเช่น วัดวาอาราม เจดีย์ สถานสักการะต่าง ๆ ผู้คนข้าทาสบริวารข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำให้มีเจดีย์และสถานสักการะนับพัน ๆ ในพุกาม ผู้คนข้าทาสบริวารที่เป็นของวัด ก็เพาะปลูกทำมาหากินในที่ดินที่กัลปนา ทรัพย์สมบัติรายได้ต่าง ๆ ก็เป็นของวัด สิ่งเหล่านี้ อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อำนาจของกษัตริย์ลดน้อยลง เพราะการที่หมู่บ้านเป็นหมู่ ๆ รวมทั้งคน และที่ดินถูกยกให้แก่สถาบันทางศาสนา มีผลทำให้กษัตริย์ต้องขาดคนรับใช้งานหลวง ขาดรายได้ ซึ่งแต่เดิมเคยได้รับจากแหล่งดังกล่าว ทำให้สถานภาพของกษัตริย์และรัฐคลอนแคลนลง อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความอ่อนแอของรัฐพุกามก็ได้” (วิรัช นิยมธรรม, 2551: 93) ดังนั้น ในช่วงท้ายของสมัยพุกาม กษัตริย์พุกามจึงต้องปรับปรุงทางศาสนาใหม่ โดยได้ออกระเบียบว่าด้วยการยึดครองที่ดินของวัด จัดการทำบุญเสียใหม่ แต่ความพยายามดังกล่าว เพื่อสนองความมั่นคงของรัฐ และลดอำนาจทางศาสนาได้รับผลสำเร็จพอสมควรเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นเชิงประจักษ์ว่าเมื่อพุกามเข้าครอบครองดินแดนของมอญ ซึ่งอยู่ในแผ่นดินตอนล่าง มีผลให้วัฒนธรรมมอญแผ่ไปในวังหลวง ทั้งทางด้านศึกษาศาสนา ศิลปกรรม ตัวอักษร และวรรณกรรม การสร้างวิหารเจดีย์ต่าง ๆ สมัยพุกาม ล้วนได้รับอิทธิพลจากมอญทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์มีบาทสำคัญยิ่ง เช่น กำหนดคำสาบานอันน่าสะพรึงกลัวที่ใช้ในกันในการพิจารณาสอบสวนคดี พระเป็นผู้สอนหนังสือให้แก่เด็ก (หม่อง ทิน อ่อง. เพ็ชรี สุมิตร, 2519: 40) รูปแบบการปกครองแบบราชาอาณาจักรพุกามยุคต้น จึงเป็นรูปแบบการปกครองที่เป็นรัฐศาสนาโดยตรง ซึ่งเมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์โดยตรงจากราชอาณาจักร ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองโดยมีหลักฐานคือเจดีย์น้อยใหญ่เป็นจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้น และเจดีย์เหล่านี้ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการก่อสร้างและสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมให้กับชาวเมียนมา ก็คือทาสเจดีย์ ซึ่งเปรียบดังผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์ ซึ่งอาจจะว่ามีบทบาทเพียงน้อยนิด แต่มีผละกำลังมหาศาล ในการสร้างองค์พระเจดีย์อย่างมากมาย

2. ขจัดลัทธิอนกรีต: จากข้อมูลหลักฐานพบว่า ตอนต้นของสมัยพุกามมีการนับถือพุทธศาสนาแบบตันตริที่เชื่อไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับการนับถือและเช่นสรวงภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม มีการเช่นสรวงประจำปี พระเจ้าแห่งท้องฟ้า ซึ่งเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ยอดเขาโปปา (Mount Popa) มีการบูชาศาลซึ่งเป็นที่เร่ร้อนของผี 36 ตัว ที่เรียกว่า การนับถือผีนัต มีการใช้เวทมนต์คาถา (หม่อง ทิน อ่อง. ประวัติศาสตร์เมียนมา. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร, 2519: 40) ด้วยเหตุและผล เมื่อพระเจ้าอโนรธาต้องการปกครองแผ่นดินของพระองค์ให้มั่นคง ราชกิจแรกที่พระองค์พึงปฏิบัติคือการชำระราชาอาณาจักรของพระองค์ให้บริสุทธิ์ โดยเฉพาะในลัทธิความเชื่อเก่าแบบเก่าๆ ที่ยังมีอิทธิพลต่อชาวพุกาม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งการขจัดลัทธิอนกรีตเหล่านี้ จึงเป็นราโชบายในการสร้างชาติ โดยใช้พุทธศาสนาเป็นแกนกลางของสังคมในการปกครองราชาอาณาจักร ในการขจัดลัทธิอนกรีตนี้มีผลอาจจะ

ไม่มีผลโดยตรงต่อบรรดาทาสเจดีย์ และมีผลโดยอ้อม คือผ่านมาทางสถาบันพระพุทธรศาสนา ซึ่งสถาบันพระพุทธรศาสนานี้เป็นสถาบันทางสังคมที่โอบอุ้มความเป็นรัฐศาสนาของพุกามเอาไว้ และทาสเจดีย์ก็ยังคงทำได้รับผลจากการเข้าไปมีส่วนในการสร้างและดูแลเจดีย์ในพระพุทธรศาสนานั้นเอง

3. ยึดมั่นในพระรัตนตรัย: เมื่อพระเจ้าอโนรธา เกิดจิตศรัทธาและได้รับเอาพระพุทธรศาสนาแบบเถรวาทจากเมืองสะเทิมซึ่งอยู่ทางตอนใต้ พร้อมกับกวาดต้อนพระเจ้ามนูหะพร้อมอัครมเหสีเป็นเชลยศึก แต่ในความเป็นเมียนมาในยุคนั้น ถึงแม้จะมีการรับเอาพระพุทธรศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาแล้วแต่ยังคงนับถือศาสนาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ผินัต” อย่างมีเสื่อมคล้าย สมดัง ดร.ต้นทูน นักประวัติศาสตร์ชาวเมียนมา ได้เคยแสดงทัศนะเกี่ยวกับทัศนะของชาวเมียนมาว่า “...เมียนมานั้นแม้จะได้รับอิทธิพลต่อต่างชาติ แต่ก็ยังรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ ดังเช่น สังคมเมียนมากลายเป็นสังคมพุทธที่เหนียวแน่นเพราะอิทธิพลจากอินเดียก็จริง แต่ชาวเมียนมาก็มีอาจจะทิ้งความเชื่อในเรื่องผินัตซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาพุทธกลับเป็นหลักยึดในชีวิต และวัดก็เป็นหัวใจของชุมชน โดยเฉพาะตามหมู่บ้าน แม้แต่ความเจริญทางอุตสาหกรรมก็ไม่อาจทำลายวิถีพุทธของชาวเมียนมา อีกทั้งเมียนมาเคยรับเอาวัฒนธรรมแขกและจีนมาก่อนด้วยซ้ำ เห็นได้จากงานศิลปะ สถาปัตยกรรม และค่านิยมชาวเมียนมา...” (วิรัช นิยมธรรม, 2551: 135) ดังนั้นจึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า “ตอนต้นของสมัยพุกามมีการนับถือพุทธศาสนาแบบตันตริที่เชื่อไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับการนับถือและเช่นสรวงภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม มีการเช่นสรวงประจำปี พระเจ้าแห่งท้องฟ้า ซึ่งเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ยอดเขาโปปา (Mount Popa) มีการบูชาศาลซึ่งเป็นที่เร่ร้อนของผี 36 ตัว ที่เรียกว่า การนับถือผินัต มีการใช้เวทมนต์คาถา และดวงดาวเป็นหลัก ให้ชาวพุกามมีความมั่นใจในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ โศคร้าย และการเก็บเกี่ยวที่ไม่ได้ผล มีการสักตามตัว และการตีเมยวพิเศษที่ใช้เวทมนต์ผสม เชื่อว่าทำให้อยู่คงกระพัน (หม่อง ทิน อ่อง, เพ็ชรี สุมิตร, 2519 :40) ดังนั้น เพื่อให้ความเป็นรัฐที่มั่นคงและมีความเป็นเอกเทศจากอำนาจการครอบงำจากอิทธิพลของลัทธิความเชื่อที่เก่าแก่พระเจ้าอโนรธาจึงได้ทำการลดความสำคัญของ “ผินัต” ลงให้เหลือแค่ 36 ตัว แล้วเอาพระอินทร์เป็นไปหัวหน้าของผินัต และเอาผินัตเหล่านี้มาเป็นผู้คอยดูแลรักษาปกป้องเจดีย์ ดังที่อุกองตั้ง ได้เขียนเอาไว้ว่า “พุกามแห่งเมียนมา” โดยมองประวัติศาสตร์บนฐานคิดของพุทธศาสนาที่ตันตริทธาและให้ค่าไว้สูงยิ่งจึงเสนอข้อคิดให้ชาวเมียนมา รู้สึกเกิดทุนมรดกทางวัฒนธรรมของชาวเมียนมา เพื่อให้สำนึกที่จะรักษา ศาสนา เผ่าพันธุ์ และประเพณีของชาติตน และด้วยพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชาติ จึงให้ความสำคัญต่อสำนึกในหน้าที่ตอบแทนและปกป้องประเทศชาติ เพื่อพิทักษ์แผ่นดินพุทธศาสนา ท้ายสุด คือ ให้บังเกิดความปิติยินดีที่เกิดเป็นชาวเมียนมาและเป็นชาวพุกามของอุกอง พุกามจึงมีกลิ่นไอของธรรมะอันงดงามตรึงใจ แต่ก็แฝงแนวคิดทางการเมืองแบบชาตินิยม ตามแนวทางของรัฐบาลเมียนมาไว้อย่างลงตัว (วิรัช นิยมธรรม, 2551: 95-96) ดังนั้น การนำเอาพระพุทธรศาสนาขึ้นมามีอิทธิพลเหนือศาสนาพื้นบ้านหรือผินัตก็เพื่อเป็นการสร้างจุดยืนทางบ้านเมืองโดยการนำเอาพระพุทธรศาสนาเป็นจุดศูนย์กลางหรือจุดรวม

ใจของคนพุกามทั่วทั้งประเทศ ซึ่งในความเป็นจุดศูนย์รวมของจิตจิตหรือความมั่นคงในพระรัตนตรัยนี้ จึงเป็นเครื่องสะท้อนได้ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนานี้เป็นศาสนาแห่งรัฐพุกาม หรือเมืองพุกามเป็นรัฐศาสนาโดยปริยาย

4.สร้างระบบศักดินาที่เอื้อต่อความมั่นคง: ทางด้านการปกครอง อำนาจในการบริหารของพุกามรวมอยู่ทางเมียนมาตอนบน ประชากรของเมียนมาตอนบนมีไม่มากนัก และอยู่กันอย่างกระจุกกระจาย ที่ดินมีอยู่มากมาย กษัตริย์แห่งพุกามจึงใช้การปกครองระบบศักดินา หรือระบบกินเมือง ที่เรียกว่า เมียวซา (Myosa) โดยทรงพระราชทานศักดินาแก่เจ้านาย พระราชวงศ์ ขุนนางข้าราชการ เพื่อให้คนเหล่านั้นมีสิทธิถือครองที่ดินจำนวนหนึ่ง เป็นการบำเพ็ญความดี ความชอบในหน้าที่ราชการ ที่ดินเหล่านั้นมักอยู่ไกลจากเมืองหลวง หรือมอบหมายให้ไปปกครองดูแลหัวเมืองหรือหมู่บ้าน” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549: 46) “ผู้มีศักดินาดังกล่าวจะได้รับรายได้จากการเก็บภาษีผลผลิตพืชผลต่าง ๆ ในเมือง หรือหมู่บ้านที่อยู่ใต้ปกครอง เป็นการช่วยให้พวกเจ้านายขุนนางข้าราชการที่มีอยู่มากมายขณะนั้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้ และในระบบเมียวซามีการจัดชนชั้น คือ พวกข้าราชการ เรียกว่า อามูดัน (Ahmudan) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในที่หลวง ซึ่งมีการชลประทาน” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549: 47) “กลุ่มชนอีกพวก คือ คนสามัญเรียกว่า อธิ (Athi) อาศัยอยู่ในที่ของตน...ส่วนมากจะเป็นทาสที่ดิน อยู่กับวัด ที่เจ้านายข้าราชการ เศรษฐีอุทิศให้กับวัด จึงมีหน้าที่ปฏิบัติต่อวัด โดยไม่เกี่ยวข้องกับรัฐมากนัก” (บุญเทียม พลายชมภู, 2549: 47) ดังนั้น ระบบการปกครองแบบศักดินาหรือระบบกินเมือง ที่เรียกว่า เมียวซา (Myosa) นี้ ส่งผลให้มีข้าทาสบริวารที่ขึ้นตรงกับเจ้านาย หรือผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน และข้าทาสรับใช้ และข้าทาสบริวารนี้มีหน้าที่หลักในการช่วยเมียวซาทำงาน รวมทั้งช่วยเมียวซาในการก่อสร้างพระเจดีย์องค์น้อย องค์ใหญ่ตามกำลังหรือสิทธิแห่งศักดินาที่เมียวซาผู้เป็นเจ้านายได้รับนั่นเอง

5.กระจายอำนาจการปกครอง: เนื่องจากระบบการเมืองสมัยพุกาม เป็นระบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ปกครองสูงสุดเพียงพระองค์เดียว แต่เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลง คือ หลังจากที่เมืองพุกามมีการขยายอาณาเขตการปกครอง ในสมัยของพระเจ้าอโนรธา ส่งผลให้ไม่สามารถปกครองและดูแลประชาชนได้อย่างทั่วถึง ทำให้ราชอาณาจักรมีความอ่อนแอ ในประเด็นนี้ บังอร ปิยะพันธุ์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “...เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รัฐขาดแคลนแรงงานและอ่อนแอลง ในด้านการควบคุมคน กษัตริย์แห่งพุกามจะแต่งตั้งหัวหน้า เรียกว่า เมียวทุกยี่ (Myotukyi) ให้ควบคุมดูแลราษฎรที่เป็นชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเชื้อชาวเมียนมา ตำแหน่งเมียวทุกยี่นี้เป็นตำแหน่งตกทอดสายโลหิตกันได้ ชาวบ้านมีหน้าที่ต้องเสียภาษีนอกเหนือไปจากการไปรับใช้หลวง เช่นการเกณฑ์แรงงาน และการเป็นทหาร...” (บังอร ปิยะพันธุ์, 2537 อ้างใน บุญเทียม พลายชมภู, 2549: 47) ซึ่งเมื่อมีการกระจายอำนาจการปกครองในระบบศักดินา (Feudalism) โดยการแต่งตั้งหัวหน้าผู้ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ที่เรียกว่า เมียวทุกยี่ (Myotukyi) ซึ่งตำแหน่งนี้ย่อมมีสิทธิในการครอบครองพื้นดินที่ตนเองได้รับในฐานะของหัวหน้าเมือง และมีสิทธิในการมีข้าทาสสำหรับใช้หรือช่วยใช้แรงงาน

ในกิจการต่าง ๆ และหากสังเกตได้จากจำนวนและขนาดเจดีย์ในเมืองพุกามนั้น มีขนาดใหญ่ เล็ก ตามลำดับ ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่ขนาดของเจดีย์ที่แตกต่างเหล่านี้ เกิดขึ้นจากการสร้างของผู้ดำรงตำแหน่ง ‘เมียวทุกยี’ ที่เกิดจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและสร้างเจดีย์โดยการบัญชาให้ข้าทาสบริวารของตนเองเป็นแรงงานสำคัญในการสร้าง ในบรรดาเจดีย์ในเมืองพุกาม หากเป็นเจดีย์องค์ใหญ่สุดจะเป็นเจดีย์ที่กษัตริย์สร้าง และองค์ที่มีขนาดเล็กถัดมาเป็นการสร้างโดยเหล่าขุนนาง อำมาตย์ ถดถลันลงมาตามบรรดาศักดิ์ นอกจากเจดีย์ชเวซีโกนแล้ว ยังมีเจดีย์สำคัญ ๆ อีกหลายองค์และวัดสำคัญ ๆ อีก เช่น เจดีย์ชเวซันตอ, อานันทวิหาร, เจดีย์ตะเปียงนิว, วัดพะยาตองซู, วัดติโลมินโล, เจดีย์อัมมะยงจี, เจดีย์ตะบิณญูพยา เป็นต้น” (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2562) ดังนั้น ข้าทาสที่ทำหน้าที่ดูแลเจดีย์เหล่านี้ หรือที่เรียกว่า “ทาสเจดีย์” จึงมีบทบาทสำคัญอย่างเด่นชัดในการการสร้างเจดีย์ในเมืองพุกาม กระทั่งเมืองพุกามกลายมาเป็นเมืองแห่งทะเลเจดีย์ทางพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานที่คงเหลือในปัจจุบัน

สรุปรูปแบบของบทบาททาสเจดีย์ต่อความเป็นรัฐศาสนาของเมืองพุกาม

]

เมืองพุกาม ดินแดนแห่งท้องทะเลเจดีย์ เป็นเมืองที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศเมียนมา และเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ในความเป็นเมืองที่มีอารยธรรมเป็นของตนเองของพุกาม สิ่งหนึ่งที่ขาดมิได้เลยก็คือ สถาปัตยกรรม เพราะศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่ค้ำจุนโครงสร้างทางนามธรรมของสังคมเอาไว้ และเมื่ออาณาจักรพุกามได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาสู่อาณาจักรของตนเอง หลังจากที่พระเจ้าอโนธาได้ยกทัพไปตีเมืองสะเทิมหรือเมืองสุธรรมวดีทางตอนใต้ แล้วอัญเชิญพระไตรปิฎก พร้อมกวาดต้อนเอาพระเจ้ามหนูหะและอัครมเหสี เจ้าผู้ครองนครสุธรรมวดี พร้อมด้วยพระสงฆ์ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต ช่างฝีมือ ช่างศิลปะสกุลต่าง ๆ ส่งผลให้อาณาจักรพุกามนี้ เป็นอาณาจักรที่มีความรูปแบบการปกครองแบบรัฐศาสนา คือ มีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางการปกครอง ในท่ามกลางความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกามนี้ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการช่วยสรรสร้างศิลปกรรมเชิงสกุลช่างพุกาม ให้มีเอกลักษณ์และ

แสดงความเป็นอาณาจักรที่มีอารยธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง กลุ่มชนเหล่านี้ก็คือ ทาสเจดีย์ หรือ เมียนมาเรียกว่า พายาคยูน (Paya Kyun) ซึ่งเป็นเชลยศึกบ้าง เป็นข้าทาสบริวารบ้างที่เจ้าของหรือนาย ยกมอบให้เป็นทาสในพระเจดีย์ ทาสเจดีย์เหล่านี้ จึงเป็นผู้ปิดทองหลังองค์พระเจดีย์แห่งเมืองพุกาม ให้ เหลืองอร่ามทั่วห้องทุ่งพุกาม กลุ่มชนเหล่านี้ถึงแม้มีฐานะทางสังคมที่ต่ำ แต่กลุ่มคนเหล่านี้ยังทรงคุณค่า คือเป็นผู้สร้างสรรค์พุทธศิลปะให้อนุชนได้ชื่นชม และฝากไว้เป็นมรดกให้กับอารยธรรมของประเทศเมียน มา トラบเท่าทุกวันนี้

References

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2542). **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน.
- เจษฎา ทองขาวและคณะ. (กรกฎาคม 2560). พระพุทธศาสนากับศักดิ์ความเป็นมนุษย์: ท่าทีและการ ปฏิบัติต่อทาส, **วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, 10(2).
- ทศสภาค อุมะวิชณี. (มกราคม 2557). “การปะทะกันของแนวคิดอุดมการณ์สมัยใหม่ในงาน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทาสยุคโบราณ”, **วารสารประวัติศาสตร์**, 1(1).
- นวลจันทร์ คำปิงสุ. (2551). **เมียนมา**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: หน้าต่างสู่โลกกว้าง.
- บุญเทียม พลายนภ. (2549). **เมียนมา: ประวัติศาสตร์ อารยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- บุญสืบ อินสาร. (2555). **พจนานุกรมบาลี-ไทย ธรรมบทภาค 1-4 ร่วมฉลองจตุรมงคล**, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ประพันธ์ กุลวิจิณชัย. (มกราคม 2557). “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ”, **วารสารวิจัยพุทธศาสตร์ Buddhist Research Journal**, 1 (1).
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554.(2556).พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2537). **พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, พิมพ์ ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**, นครปฐม: วัดญาณเวศวัน.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.9). (2559) **พจนานุกรมไทย-บาลี**, กรุงเทพมหานคร: วัดราช โอรสารามราชวรวิหาร.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. (2557). **รายงานการวิจัยเรื่องพจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2545). รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ.
กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- ภภาพล จันทน์วัฒนกุล.(2555). ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะเมียนมา, กรุงเทพมหานคร:
เมืองโบราณ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มัลลิกา ภูระชน พระระพิน พุทธิสาโร. (มกราคม 2559). “เมียนมา: พระอิตต์ที่วัดมุนุหะ การสื่อสาร
ทางการเมืองและตัวตน”,วารสารพุทธศาสนาเอเชียศึกษา, 1(1).
- วิรัช นิยมธรรม. (2551). คิดแบบเมียนมา ว่าด้วยชาติและวีระบุรุษในตำราเรียน, มหาสารคาม:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุธิดา ดันเลิศ. (กรกฎาคม 2555) “ข้า: ทาสในมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลลาว
ตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง ค.ศ.1779-1904”. วารสารวิจัยศิลป์, 3(2).
- หม่อม ทิน อ่อง. (2549). ประวัติศาสตร์เมียนมา. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. พิมพ์ครั้งที่ 3,
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย.
- อัยยา โกมลกาญจน์. (2541). ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีก-โรมัน, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.